

DEÁK PÉTER MIHÁLY

ACTIO RERUM AMOTARUM

**ADALÉKOK A RÓMAI HÁZASSÁGI VAGYONJOG EGYES
KÉRDÉSEIHEZ, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HÁZASTÁRSI
VAGYONKÖZÖSSÉG GONDOLATÁRA**

Doktori értekezés tézisei

Konzulens: Dr. Siklósi Iván habilitált egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Budapest

2023

Tartalomjegyzék

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása	3
II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása. A feldolgozás módszerei.....	5
III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítási lehetőségei	7
IV. Az értekezés témájában megjelent saját tudományos publikációk jegyzéke.....	10

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

Annak ellenére, hogy a *manus* nélküli, civiljog szerinti házasságban élő házastársak vagyoni viszonyainak római jogi megítélését illetően a sztenderd tudományos álláspont ma is egy – modern fogalommal élve – vagyonekülönítési rendszert fogad el, melynek alapvető jellemzője a felek vagyoni önállósága és elkülönült tulajdona, s melyet a hozományra vonatkozó speciális jogi rezsím egészít ki, illetve igazít a házassági életközösség sajátosságaihoz, időről-időre ismételten felmerül e vonatkozásban a házassági vagyoneközösség szükségességének, hol gyengébb, hol erősebb kontúrokkal történő római jogi elismerésének gondolata. Ezen elméletek közös jellemzője, hogy azokban rendre felbukkan az *actio rerum amotarum*-ról szóló *Digesta*-titulus első fragmentumának a klasszikus kori jogtudós Paulus Sabinus-kommentárjából származó, a feleség által a férj (illetve az ő vagyona) sérelmére a házasság fennállása alatt elkövethető lopás kizártságának és a speciális kereset megalkotásnak alapjaként hivatkozott, Nerva és Cassius nevével fémjelzett gondolat, amely szerint „*quia societas vitae quodammodo dominam eam faceret*”, vagyis, mivel a életközösség valamiképpen tulajdonossá teszi őt (ti. a feleséget – a „közös vagyon” tekintetében).

Értekezésünkkel magunk is e kutatási irányzathoz kívánunk csatlakozni, a házassági vagyonejog egyes kérdéseinek, s különösen a házassági vagyoneközösség gondolatának egy speciális nézőpontra, az *actio rerum amotarum* – különösen a keresetet az általános lopási keresettől megkülönböztető – jellemzőin és megalkotásának jogpolitikai indokain keresztül történő vizsgálatával.

Ennek megfelelően a kutatási feladat részét képezte az *actio rerum amotarum* anyagi jogi és eljárásjogi jellemzőinek áttekintése, különös hangsúllyal e körben a kereset szakirodalomban máig nem egyöntetűen megítélt, reiperszekutórius vagy pönális természetével kapcsolatos – a kérdés szakirodalmi előzményeire reflektáló és saját kutatásaink alapján történő – állásfoglalásra is; a kereset megalkotásához vezető lehetséges jogpolitikai indokok feltárása és áttekintése; végül mindezekből szélesebb házassági vagyonejogi következtetések levonása, illetve annak vizsgálata, hogy ilyen következtetések levonhatók-e, s ha igen, milyen mértékben, illetve milyen bizonyossággal.

A vizsgált problémakörök szakirodalmi előzményeit, s az azokkal kapcsolatos főbb tudományos álláspontokat (a *status quaestionis*-t) elsősorban a pandektista irodalom egyes – úgy átfogó, mint szűkebb tárgykörű – alpműveinek és az azt követően keletkezett régebbi és újabb, külföldi és hazai tan- és kézikönyvirodalom áttekintésével kívánjuk bemutatni, a

választott műfajt és az általánoshoz képest bővebb terjedelmet illetően a kérdés monografikus szinten mindeddig ritkán feldolgozott voltára figyelemmel; e tekintetben valójában egyetlen műre lehet hivatkozni, ANDREAS WACKE 1963-ban megjelent, valamennyi problémakör tekintetében mellőzhetetlen, s e kérdések vizsgálata során máig kiindulási és igazodási pontot jelentő, *actio rerum amotarum*mal foglalkozó (a keresetet reiperszekutórius természetűként meghatározó, s a házastársak közötti *faktische Vermögensgemeinschaft* elméletét felállító) munkájára. Kutatásunk elvégzésére jelentős ösztönzést jelentett az éppen WACKE munkájára reflektáló gazdag olasz szakirodalom (különösen ANTONIO GUARINO munkássága) is. WACKE alapműve mellett a kutatás egyes részterületeinek tárgyalása során felhasznált szakirodalomból kiemelendők az *actio rerum amotarum* anyagi jogi, de különösen egyes eljárásjogi kérdéseivel kapcsolatban ERNST LEVY és DETLEF LIEBS keresetek konkurenciájával foglalkozó munkái; a pandektista irodalom hozományi joggal foglalkozó, a keresetet és az annak alapjául szolgáló magatartást szélesebb vagyoni jogi kontextusban tárgyaló alapművei (AUGUST VON BECHMANN és KARL CZYHLARZ tollából); MANUEL GARCIA GARRIDO és GIOVANNI LOBRANO házassági vagyoni joggal, s különösen a feleség helyzetével kapcsolatos áttekintő művei; a *furtum*mal és az *actio furtival* történő, számos kérdés vonatkozásában elengedhetetlen összevetés során MARTON GÉZA e tárgykörben írt, máig alapvető monográfiája; s végül, de nem utolsó sorban a római jogi kutatások legújabb eredményeit, aktuális állását bemutató, számtalan tekintélyes szerző közös alkotásaként 2023-ban megjelent kézikönyv, a *Handbuch des Römischen Privatrechts*, mely az általunk vizsgált kérdések több aspektusával is foglalkozik (igaz, hogy a jogi romanisztika ezen problémakörhöz való általános viszonyulásához hasonlóan a teljességre törekedve, ugyanakkor meglehetősen szűkszavúan).

A hazai szakirodalomból kiemelendők BESSENYŐ ANDRÁS házassági vagyoni joggal kapcsolatos – különböző műveiben megjelent – eredeti, a vagyoni közösség lehetőségére, természetére, az azzal kapcsolatos társadalmi közfelfogásra vonatkozó gondolatai, valamint SIKLÓSI IVÁN hazai tankönyvirodalomban 2021-ben megjelent kétkötetes munkája, melyben a szerző – részben BESSENYŐ nyomán – részletesen tárgyalja a házassági vagyoni közösséggel kapcsolatban felmerülő tudományos álláspontokat, s az *actio rerum amotarum* problematikájának tankönyvi szinten – nemzetközi összehasonlításban is – páratlanul részletes ismertetését adja.

Mivel – WACKE monográfiája kivételével – úgy a fenti, mint az értekezésünkben hivatkozott további releváns munkák a vizsgált problémakörök egyes részterületeinek sokkal inkább szórványos, mint rendszeres forrásait képezik, így az értekezés megalkotása során

magának a szakirodalomnak a lehetőség szerint minél inkább strukturált feldolgozása, szintetizálása is szinte önálló kutatási céllá vált, a tárgyban keletkezett szerteágazó tudományos eredmények összefoglaló bemutatásának érdekében.

II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása. A feldolgozás módszerei

Értekezésünk a kutatási feladat koncipiálását és az *aktueller Forschungsstand* rövid bemutatását követően két fő problémakör vizsgálatára vállalkozik, a vizsgált kérdések sajátosságaihoz igazodva részben eltérő metodológia igénybevételével, ugyanakkor általános – a modern romanisztikai kutatásokban sztenderdnek minősülő – módszertani irányelvek következetes alkalmazásával is (ez utóbbiak körében említhető a szövegkritikától és az anakronisztikus szemlélettől való tartózkodás, jóllehet utóbbi tekintetében bizonyos kérdések – így pl. az elkövetői alakzatok, illetve a házassági vagyontársaság egyes aspektusainak – vizsgálata során, az adekvát fogalmak hiánya folytán vagy éppen a vizsgált kérdések könnyebb tárgyalhatósága érdekében kompromisszumokra, adott esetben a modern jogtudomány által megalkotott fogalmak használatára kényszerülünk).

Az értekezés II. fejezetében elsősorban – de közel sem kizárólagosan – a vonatkozó *Digesta-* (D. 25, 2) és *Codex*-titulus (C. 5, 21) szövegeinek elemzése révén az *actio rerum amotarum* rezsimjének részletes áttekintésére kerül sor, különös tekintettel a kereset természetével kapcsolatos állásfoglalásra is, mely mintegy „vezérmotívumként”, a fejezetben vizsgált valamennyi anyagi jogi és eljárásjogi feltétel áttekintése során alapvető szempontként megjelenik, s valamennyi forráselemzésen végigvonul. Tekintettel ugyanakkor egyrészt arra, hogy WACKE munkájának homlokterében is e kérdés vizsgálata állt, másrészt pedig az újabb szakirodalmi eredmények összefoglalásának igényére is, így mindazon kérdésekre, amelyekben az újabb kutatási eredmények száma viszonylag csekély, rövidebben térünk ki, s nagyobb hangsúlyt szentelünk olyan, a szakirodalom érdeklődését korábban még nem vagy csak elvétve felkeltő kérdések vizsgálatának, amelyek kutatásunk általánosabb, házassági vagyontársasági részei tekintetében is nagyobb jelentőséggel bírnak. E körben említhető meg az *actio rerum amotarum* és az *actio furti* szabályai, alkalmazása közötti különbségekre a korábbiakhoz képest új nézőpontból rávilágító, egyrészt – az anyagi jogi kérdések vizsgálata köréből – az *actio rerum amotarum* alapjául szolgáló cselekmény különböző elkövetői alakzatainak áttekintésére és az ezen alakzatokhoz rendelt magatartások jogi megítélésére vonatkozó vizsgálódás, másrészt – az eljárásjogi problémák közül – a két kereset alkalmazási határterületeinek, speciális tényállásainak részletesebb áttekintése. Szintén az eljárásjogi

kérdések sorában említhető meg a házasság fennállása alatt megindítható jogeszközök, elsősorban a különféle *condictiók* alkalmazhatóságának vizsgálata, az *actio rerum amotarum* és az elméletileg felmerülő *condictiók* kapcsolatainak vizsgálata, összehasonlítása.

Ebben a fejezetben módszertanilag a klasszikus „dogmatikai jogtudomány” „*black-letter*” kutatási tradícióihoz tartozó módszerek, eszközök igénybevételére kerül sor: a releváns forrásszövegek tematikus elrendezés szerint történő idézésére és vizsgálatára, egyes problémák tekintetében részletesebb forráselemzésekre, s a szekunder irodalom ismertetésére, álláspontjainak ütköztetésére, melyek eredményeként a vitás kérdésekben saját álláspontunk kialakítására is sor kerül; kétségtelen azonban, hogy munkánk ezen része elsősorban deskriptív megközelítést alkalmaz.

Ezt követően, az értekezés III. fejezetében – s egyúttal a megelőző fejezetben tett megállapításokra ráépülve, azokkal szoros összefüggésben – kerül sor az *actio rerum amotarum* megalkotásának jogpolitikai indokaival kapcsolatos kérdések vizsgálatára, különös tekintettel e körben a házassági vagyonközösség gondolatának megjelenésére.

Ennek során elsőként az *actio rerum amotarum* funkciója, szerepe, jelentősége szélesebb perspektívában, a válás során felmerülő vagyoni jogi igények érvényesítését szolgáló jogeszközök sorában – így a *retentio propter res amotas* és az *actio rei uxoriae* mellett –, valamint a hozományra vonatkozó speciális római jogi rezsím szempontjából kerül vizsgálatra, nem vitás ugyanis, hogy a kereset kialakítása elsősorban az e témakörben felmerült gyakorlati problémákra vezethető vissza. Áttekintésre kerülnek ugyanakkor a kereset megalkotásának forrásokban megjelenő indokai – a *honor matrimonii*, illetve *reverentia personarum* kérdésköre – is, melyekkel kapcsolatban szintén nem lehet tudományos konszenzusról beszélni, sem a tekintetben, hogy ezen indokok eredetileg, a kereset megalkotásakor is szerepet játszottak-e már, sem pedig e kategóriák klasszicitása – avagy posztklasszikus, iustinianusi eredete – tekintetében.

Fenti vizsgálódásaink körében a módszertani eszköztár tovább bővül egyes kérdések kontextuális megközelítésével, történeti szemléletű elemzésével, s argumentatív, magyarázó – a kereset megalkotásának lehetséges indokát és célját vizsgáló – módszerek alkalmazásával.

Mindezeket követően az értekezés „ingoványos” talajra lép, s a leginkább hipotetikus megállapításokra utalt problémakört veszi górcső alá: a házassági vagyonközösség római jogban való létjogosultságának, természetének, terjedelmének régóta vitás kérdéseit, melyeket speciális nézőpontból, az *actio rerum amotarum* jellegzetességeiből (a cselekmény alanyi, időbeli kérdéseiből, s a kereset perjogi sajátosságaiból) levonható következtetések alapján közelít meg, egy rövid kitekintés erejéig a házastársak közötti ajándékozási tilalom római jogi

szabályozásának alakulását is bevonva az elemzések sorába, végezetül egyes, a vagyonközösségre utaló konkrét forráshelyek, s az azokból leszűrhető következtetések áttekintésével zárva a házassági vagyonjogra vonatkozatható megállapítások sorát.

Módszertanilag az értekezés e szerkezeti egységben távolodik el leginkább a dogmatikai elemzésektől, mely magától értetődően következik a rendelkezésre álló primer források csekély voltából, amely viszont egyúttal megnyitja az utat más – a releváns szakirodalomban egyébiránt szintén nagy múltra visszatekintő – módszerek alkalmazása, elsősorban a témakör egyfajta „*law in context*” nézőpontból történő megközelítése, s ezúttal is kontextuális, azon túlmenően pedig teleologikus, komparatív módszerekkel történő interpretációja előtt, nagy mértékben építve az *actio rerum amotarum* megalkotásának lehetséges indokaival és céljaival kapcsolatban a korábbiakban kifejtett gondolatokra is, azok mögött a vagyonközösség valamilyen – akár jogi elismerést nyert, akár csak a társadalmi gyakorlatban létező – formájának szükségszerűségét feltételezve.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítási lehetőségei

Értekezésünk tudományos eredményei között elsőként a témában releváns – s elsősorban WACKE munkája után, vagyis az elmúlt mintegy hat évtizedben keletkezett – szakirodalom összegyűjtését, ismertetését és értékelését kell megemlítenünk, amely segítségként, s kiindulási alapként szolgálhat bármely további, az *actio rerum amotarummal*, s a házassági vagyonközösség római jogi gondolatával kapcsolatos tudományos kutatáshoz; e körben utalhatunk a továbbélés, az esetleges recepció témakörének értekezésünkben nem vizsgált kérdéseire, melyekkel kapcsolatos kutatásokat – ismereteink szerint – mindeddig nem végeztek el.

Az *actio rerum amotarum* jogi rezsímjét érintő vizsgálatunk köréből kiemelendők az alapul fekvő cselekmény elkövetőivel kapcsolatos fejtegetéseink. Jóllehet, talán e témakörben volt szükséges a legnagyobb mértékben modern büntetőjogi fogalmakat visszavetíteni a római jog egyes konstrukcióira, ennek köszönhetően láthatóvá vált, milyen finom, s nagyon is következetes – részletesen persze sokkal inkább a *furtum* témakörében kidolgozott – distinkciókat tettek a római jogtudósok az egyes elkövetői alakzatok (így akár a tettesi és [a rabszolgák cselekményével kapcsolatban] közvetett tettesi, de különösen az egyes részesi [felbujtói és bűnsegédi] alakzatok) között, melyek részletesebb áttekintése a kereset természetével kapcsolatos állásfoglalás megalapozottságához is segítséget nyújtott. Ugyanígy a kereset és az *actio furti* határterületeinek részletesebb, forráselemzések és a vonatkozó

(klasszikus kori és iustinianusi) szabályozás összevetése által elvégzett elemzése is új – s az alanyi kérdésekhez képest az anyagi jogi jellemzőkön túli, az eljárásjogi jellemzők körében értékelhető – szempontokat biztosított a kereset természetével kapcsolatos árnyaltabb, az *actio rerum amotarum* komplexitását, történeti aspektusait is megjelenítő állásfoglalás kialakításához.

A II. fejezet kutatási eredményei – magát az *actio rerum amotarum*ot illetően – a fentiek alapján éppen a kereset természetével kapcsolatos megállapításokban csúcsosodnak ki, amelyek szerint a kereset az alapul fekvő, a kereset megalkotásához vezető „eredeti” cselekményt, s élethelyzetet tekintve egy deliktuális alapokon nyugvó, de klasszikus (kori) formájában, s funkcióját tekintve reiperszekutórius keresetnek tekinthető, s utóbbi állapítható meg a kereset iustinianusi törvényművekben olvasható – s a klasszikus jogtudomány (többségi, uralkodónak tekinthető) álláspontját hűen tükröző – szabályaival kapcsolatban is. Mindez a keresetnek pusztán reiperszekutórius vagy pönális karakterét hangsúlyozó megállapításokhoz képest sokkal inkább összhangban áll Paulus tudósításával is, aki szerint, jóllehet az *actio rerum amotarum* egy *delictumból*, egy (a szónak nem [feltétlenül] mai értelemben vett jelentésében) „bűncselekményből” fakad, az ugyanakkor reiperszekutórius is, tehát vagyoni megtérítésre irányuló funkcióval is bír (Paul. D. 25, 2, 21, 5). Az árnyaltabb állásfoglalásnak elsősorban a jogi oktatásban (a tan- és kézikönyvirodalomban) és a római jogi kutatásokban történő elméleti (az elméleti munkákat kiegészítő oktatási segédanyagokban, feladatgyűjteményekben részben gyakorlati) hasznosítása lehetséges, nem kizárt ugyanakkor a magánjog (polgári jog) és a büntetőjog határán álló hatályos jogi konstrukciókkal kapcsolatos elméleti összevetése, s akár gyakorlati hasznosítása sem, elsősorban azonban mégis a konstrukció teoretikus hasznosítására utalhatunk.

Az *actio rerum amotarum* megalkotására vonatkozó jogpolitikai indokok áttekintése körében értekezésünk tudományos eredményeként hivatkozhatunk a kereset kialakításának a primer forrásokból kitűnő indokokon (úgy mint a *honor matrimonii* és a *reverentia personarum*) túli eredeti, a kereset sok tekintetben mindvégig „vegyes”, reiperszekutórius-pönális jellegével összefüggő indokainak, nevesül a hozományi joggal való kapcsolatának és a hozományi igények válást követően történő érvényesítésével kapcsolatos – a hozomány visszakövetelése iránti igény feleség által történő biztosítására irányuló – funkciójának kimutatására és áttekintésére egy szélesebb házassági vagyoni jogi kontextusban, mely egyúttal arra a jelenségre is választ kínál, hogy legtöbbször (s majdnem kizárólagosan) miért a feleség szerepel a házastársak közötti lopás elkövetőjeként a forrásokban. Az értekezés a kereset – különösen *actio furtitól* eltérő – jellemzői alapján rámutat, hogy annak megalkotásában az

alapul fekvő élethelyzet toleranciájának kellett megjelennie: annak alapját egy valamilyen módon méltányolható, ámbar el nem fogadható magatartás kellett, hogy képezze, amellyel kapcsolatban szükséges ugyan, hogy az általános lopási keresethez képest enyhébb megítélés alá essen, de attól még a szükséges szankciókat alkalmazni kell vele szemben. Az értekezésnek a kereset kialakításához vezető jogpolitikai indokokkal kapcsolatos eredményei, fejtegetései elsősorban szintén elméleti hasznosíthatóságot alapoznak meg, lehetséges azoknak a jogi gondolkodás fejlesztésében – akár az oktatás keretében – történő alkalmazása, de e körben sem kizárt azok gyakorlati alkalmazása (így pl. jövőbeli jogalkotási tendenciák meghatározása, bizonyos bűncselekmények dekriminalizálása vagy privilegizálása, esetleg speciális, a polgári jog [különösen a családjog, illetve a házassági vagyoni jog] és a büntetőjog határán álló konstrukciók kialakítása, továbbgondolása során).

Az értekezés házassági vagyoni közösséggel kapcsolatos eredményei szoros összefüggésben állnak azzal a szakirodalomban a korábbiakban lényegében mellőzött szemlélettel, amely az *actio rerum amotarum* egyes jellemzői felől közelíti meg a vagyoni közösség problematikáját, s ekként jut el olyan, a korábbi, meglehetősen óvatos, tartózkodó álláspontokon túlmutató megállapításokig, melyek a vagyoni közösség gondolatának elméleti konstrukcióként, s a társadalmi gyakorlatban megvalósuló lehetőségén túl már annak a jogi szabályozás kialakítását befolyásoló hatásait is számba veszik – jóllehet, e körben bármilyen kutatás továbbra is hipotézisekre van utalva. A hipotéziseken túl pedig összességében azt kell megállapítanunk, hogy a rendelkezésre álló források alapján a házassági vagyoni jog témakörében nem lehet többet, mint egy „természetes vagyoni közösséget” (tehát *de facto*, s nem *de iure* vagyoni közösséget) feltételezni a klasszikus római jogra (s az e korban túlnyomórészt *manus* nélküli házasságokra) nézve, ezt azonban mindenképpen. S bár a vagyoni közösség jogi elismerésére irányuló korai klasszikus kori törekvés, kísérlet (mint arra Paulus tudósításában a Nerva és Cassius nevével fémjelzett véleményből következtethetünk) „elbukott”, „gyengének bizonyult”, paradox módon viszont éppen ebből tudjuk a vagyoni közösség „természetes”, illetve (WACKE kifejezésével élve) „tényleges” fennállásának elméletét – általános érvennyel, a hozomány részét képező vagyontárgyakon túlmenően is – alappal megfogalmazni. Értekezésünknek – különös tekintettel a római házassági vagyoni jogi kérdések szakterületi szakirodalmi megítélésére – talán ez a leginkább pregnáns eredménye, s ekként ennek – elsősorban szintén elméleti, a római jog oktatásában és kutatásában történő – hasznosíthatósága, további kutatásokra ösztönző volta tételezhető fel a legmegalapozottabban, nem kizárva e körben sem az értekezés eredményeinek esetleges gyakorlati (így pl. a házassági vagyoni joggal és a válás során

érvényesíthető vagyoni jogi igényekkel kapcsolatos jogalkotás, netán jogalkalmazás területén történő) hasznosíthatóságát sem.

IV. Az értekezés témájában megjelent saját tudományos publikációk jegyzéke

DEÁK PÉTER MIHÁLY: *Az actio rerum amotarum problematikája a római jogban* In: FARKAS ÁKOS – PÁSZTORNÉ ERDŐS ÉVA – VARGA ZOLTÁN (szerk.): *Etüdok jogtudományra. Szemelvények a XXXIII. OTDK Állam-és Jogtudományi Szekció díjazottjainak munkáiból.* Miskolc, 2017, 46-52.

DEÁK PÉTER: *Néhány észrevétel a házastársak közötti lopás római jogi megítéléséhez – elkövetői alakzatok a D. 25, 2 (De actione rerum amotarum) titulusában.* In: BOÓC ÁDÁM – SÁNDOR ISTVÁN (szerk.): *Studia in honorem Gábor Hamza. Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor 70. születésnapja tiszteletére.* Budapest, 2019, 63-68.

DEÁK PÉTER MIHÁLY: *A római házassági vagyoni jog egyes kérdéseinek vizsgálata az actio rerum amotarum tükrében, különös tekintettel a házastársi vagyonközösség problematikájára.* Themis (2020) különszám (Tanulmányok a családról és a gyermekekről), 51-82.
(<https://www.ajk.elte.hu/dstore/document/1734/THEMIS-2020-kulonszam.pdf>)

DEÁK PÉTER: *Házastársi „machinációk” tárháza - Forráselemzések a házastársak közötti lopás témaköréből I.* JÁP 13/3 (2021), 3-18.

DEÁK PÉTER: *Házastársi „machinációk” tárháza - Forráselemzések a házastársak közötti lopás témaköréből II.* JÁP 13/4 (2021), 33-42.